

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 2, May 2023

www.historystudies.net

OSMANLI DEVLETİ'NDE İSTİKRAZ UYGULAMALARINA BİR ÖRNEK: 1687 TRABZON İMDÂDİYYESİ

*An Example of Borrowing Practices in The Ottoman Empire: 1687 Trabzon
İmdadiyye*

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin Usta

Karadeniz Teknik Üniversitesi

s.usta@ktu.edu.tr

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 15.11.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 25.04.2023
DOI Number : 10.9737/hist.2023.1129

Atıf – Citation:

Sebahattin Usta, "Osmanlı Devleti'nde İstikraz Uygulamalarına Bir Örnek: 1687 Trabzon İmdâdiyyesi", *History Studies*, 15/2 s. 237-254.

OSMANLI DEVLETİNDE İSTİKRAZ UYGULAMALARINA BİR ÖRNEK: 1687 TRABZON İMDÂDİYYESİ

An Example of Borrowing Practices in The Ottoman Empire: 1687 Trabzon İmdadiyye

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin Usta

Öz

Osmanlı Devleti, kuruluşundan 16. yüzyıl sonlarına kadar uyguladığı siyasi ve ekonomik politikalarla önemli kazanımlar sağlamış, bulunduğu coğrafyada doğu-batı ve güney-kuzey eksenindeki ticaret yollarına hâkim olup Karadeniz ve Akdeniz havzasında istikrarı sağlayarak güçlü bir devlet konumuna yükselmiştir. Bu süreçte Anadolu, Rumeli, Suriye, Irak, Mısır, Karadeniz ve Afrika'nın kuzeyi ile İran Platolarına kadar olan geniş arazilere sahip olarak gelirlerini önemli ölçüde artırmıştır. Bununla birlikte 16. yüzyıl sonlarından itibaren yaşanan bazı gelişmeler devletin siyasi ve ekonomik istikrarını olumsuz şekilde etkilemiştir. 17. Yüzyıl boyunca da devam eden bu istikrarsızlık denk bütçe yapımını güçleştirmiş ve hazine sürekli olarak açık vermiştir. Devlet bu hazine açıklarını kapatmak ve uzun süren savaşların maliyetini karşılamak için çeşitli yollar aramıştır. Özellikle savaş dönemlerinde sefer ihtiyaçlarını karşılamak için imdâdiyye uygulamalarına başvurulmuştur. Bu dönemde farklı tarihlerdeki imdâdiyye uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla genellikle ekonomik durumu iyi olanlardan "istikraz" adı altında para toplanmıştır. Kaynaklara göre 1683 Viyana kuşatmasıyla başlayan ve birkaç cephede devam eden savaş masrafları için tüm ülkeyi kapsayan bir imdâdiyye uygulaması gündeme gelmiştir. 1687 tarihinde gerçekleşen bu imdâdiyyenin Trabzon'da uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda eldeki arşiv malzemesinden özellikle Trabzon Kadı Sicillerinden hareketle bu konu değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, İstikraz, İmdâdiyye, Savaş, Trabzon

Abstract

The Ottoman Empire achieved significant gains with the political and economic policies it implemented from its establishment until the end of the 16th century, dominated the trade routes in the east-west and south-north axis in its geography, and became a strong state by providing stability in the Black Sea and Mediterranean basin. In this process, Anatolia, Rumelia, Syria, Iraq, Egypt, the Black Sea and the North of Africa and Iran have increased their incomes by owning large lands up to the plateaus. However, some developments since the end of the 16th century negatively affected the political and economic stability of the state. This instability, which continued throughout the 17th century, made it difficult to make a balanced budget and the treasury had a constant deficit. The state sought various ways to close these treasury deficits and to coper the costs of protracted wars. In order to meet the expedition needs, especially during the war, imdâdiyye applications were applied. In this period, Money was collected under the name of "istikraz", as it is understood from the imdâdiyye applications on different dates, generally from those who were in good economic condition. According to the sources, for the war expenses that started with the siege of Vienna in 1683 and continued on several fronts, an emergency application covering the whole country came to the fore. It is understood that this relief, which took place in 1687, was also implemented in Trabzon. In this context, this subject will be evaluated based on the archival material, especially the Trabzon Kadı Registers.

Keywords: Ottoman, Loan, İmdâdiyye, War, Trabzon

Giriş

Osmanlı Devleti'nin, 16. yüzyılın son çeyreğine kadar sürekli fetih siyaseti ve toprak kazanımı ile birlikte önemli gelirler elde ettiği ve zaman zaman kısmi ekonomik sıkıntılar haricinde genel olarak halkın refah içerisinde yaşadığı kabul edilir. Ancak Osmanlı Devleti bu dönemden itibaren içte ve dışta yaşanan çeşitli sıkıntılar sebebiyle ciddi siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşılaşmıştır. 16. yüzyıl sonlarına doğru yapılan uzun ve maliyetli savaşlar ekonomiyi sarsmış ve merkezi harcamaların da artmasıyla iktisadi bunalımlar yaşanmıştır. Bu süreçte timar sistemi çözülmeye başlamış, bu durum, merkezi yönetimin vergi gelirleri üzerindeki denetimini azaltmış ve vergi toplamada âdem-i merkeziyetçi bir yapı ortaya çıkmıştır. Halkın vergi yükü ağırlaşmış, savaşlara karşı tepkiler oluşmuş, isyanlar çıkmış ve güvenlik sarsılmıştır. Ayaklanmalar ile birlikte eşkıyalık hareketleri, ayanlığın güçlenmesi, yolsuzluklar, kırsal kesimlerden şehirlere göç, sorunları daha da artırmıştır.¹ Batıda meydana gelen askeri ve ekonomik gelişmeler, transit ticaret yollarının değişimi, nüfus artışının neden olduğu yeni sorunlar ve enflasyonist baskılar Osmanlı Devleti'ni daha da zor durumda bırakmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “kronik bütçe açıkları”² meydana gelmeye başlamış, iktisadi ve mali koşullar hızla bozulmuş, bir durgunluk dönemine girilmiştir.³ Bu sebeple artan nakit para ihtiyacını karşılamak için çeşitli yollar denenmiştir.⁴ Bunlardan bir tanesi de özellikle savaşların masraflarını karşılamak için toplanan imdâdiyelerdir.

17. yüzyılda sefer masraflarını ve acil nakit ihtiyacını karşılamak üzere toplanan imdâdiye, 18. yüzyıl sonlarından itibaren örfi bir vergi haline gelmiştir. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın tabiriyle “alâ tariki'l-karz”, ilk ruznamçe kayıtlarında ise “bervech istikraz” ifadeleriyle geçen imdâd-ı seferiyye, öncelikle savaş ve maaş harcamaları için cebri bir iç borçlanma görünümündeydi.⁵ Toplanan para bazen hazineye aktarılırken bazen de doğrudan doğruya orduyu sefere götürmekle görevli serdarlara veriliyordu. Miktarı, durum ve ihtiyaca bağlı olarak fermanlarla artıp eksilen bu vergi kalemi reyadan toplandığı gibi devlet adamlarından da toplanırdı.⁶

Osmanlı mali tarihinde zaman belirtmeden ve yan bilgiler verilmeden “imdâdiye” ya da “imdâd-ı seferiyye” denildiğinde tam olarak nasıl bir mali uygulamanın söz konusu olduğunu kestirmek güçtür. Zira Osmanlı maliyesinde aynı terimle ifade olunmalarına rağmen birbirinden farklı imdâdiyelerin varlığı bir gerçektir. 17. ve 18. yüzyıl uygulamaları ve imdad-ı hazâriye kavramları birbirinden farklılık arz eder. Yine Osmanlı maliyesinde “sefer akçesi”, “iane akçesi”, “sefer istikrazı” adı altında uygulamalar da imdâdiyelerle aynı özellikler gösterir. Dolayısıyla devletin ihtiyaç duyduğu parayı çeşitli adlar altında talep ettiği anlaşılmaktadır.⁷

17. yüzyıldaki imdâdiye uygulamalarına bakıldığında devletin ileri gelen kişilerinden, şehirli zengin halktan, valilerden, çeşitli selâtin vakıflarının gelir fazlalarından ve saray kadınlarının gelirlerinin yarısı bu anlamda talep edilmişti.⁸ Devletin ihtiyaç duyduğu nakit para için 1656 tarihinde bir imdâdiye uygulamasına rastlanmaktadır. Sultan İbrahim döneminde Girit kuşatması

¹ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 201-248

² Uzun süren savaşlardan dolayı Osmanlı bütçesinin devamlı açık verdiği dair bkz; Halil Sahillioğlu, “Sıvış Yılı Buhranları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXVII (1969), s.75-111.

³ Ali Rıza, Gökbunar, “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1): s. 7.

⁴ Osmanlı Devleti'nin bu dönemden itibaren artan nakit para ihtiyacını karşılamak için kullandığı yöntemler için bkz.; Alper Değer, Adem Anbar, “Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar”, *Maliye Finans Yazıları*, S.87, 2010, s. 27-49.

⁵ Ahmet Tabakoğlu, “İmdâdiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, C. 22, s. 221-222.

⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2019, s. 465.

⁷ Yavuz Cezar, “Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki “İmdâdiye” Uygulamaları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2011, S. 2, s. 69.

⁸ Tayfun Ulaş, “Osmanlı Maliyesinde İmdâdiye Vergilerinin Ortaya Çıkışı”, *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*, Ed. Arif Bilgin, Burhan Çağlar, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 61.

sebebiyle Osmanlı-Venedik savaşı başlamıştı.⁹ IV. Mehmed döneminde de savaş devam etmiş, bunun yanı sıra Anadolu'da celali isyanları, İstanbul'da da 1648-56 yılları arasında esnaf ve ocak ağalarının sebep olduğu çeşitli ayaklanmalar yaşanmıştı.¹⁰ 1656 tarihinde Osmanlı donanmasının Çanakkale boğazı önünde mağlubiyeti boğazın kapanmasına sebep olmuş, Limni ve Bozcaada'nın elden çıkmasıyla da sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Padişah'ın bir meşveret meclisi topladığı anlaşılmaktadır.¹¹ Yapılan toplantıların birkaç gün boyunca aralıklarla devam ettiği, savaşın gidişatı ve ekonomik zorlukların nasıl üstesinden gelineceğine dair müzakerelerin yapıldığı görülmektedir. Neticede bazı kararların alındığı ve bunlar içerisinde imdâdiyye toplanmasının olduğu da anlaşılmaktadır. Tarihçi Naima, Târih-i Gılmani'nin yazarı Mehmet Halife'ye atfen 1656 yılında Enderun hazinesinden bir miktar mal ve taşrada varlık sahibi zengin kişilerden durumlarına göre yüz bin kuruşu geçmemek üzere imdâdiyye toplanmasına karar verildiğini belirtir.¹² Ancak ne kadar paraya ihtiyaç olduğu, toplanan paranın nasıl ve nerelere harcandığına dair bilgi verilmemektedir.

Osmanlı Devleti 17. yüzyılın ortalarından itibaren bir dizi savaşlar içerisine girmiştir. 1645 tarihinde başlayan ve yaklaşık 25 yıl süren Girit kuşatması sebebiyle Venedik, 1663-64'de Avusturya, 1672-76'da Lehistan, 1678-81'de Rusya ve 1683-1699'da tekrar Avusturya ile savaşlar yapılmıştır.¹³ Bu dönem içinde, özellikle 1683 Viyana kuşatması ve bozgunu imparatorluğu her bakımdan büyük ekonomik ve mali sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle Balkan toprakları için ciddi sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹⁴ Bu savaşların oluşturduğu en önemli sorunlardan birisi de hazinenin nakit para ihtiyacı idi. Bu süreçte merkezi hazinenin nakit ihtiyacı sürekli artmaktaydı.¹⁵ Bu ihtiyaç, yıllardan beri süregelen savaşların gerektirdiği ek harcamaların doğal bir sonucuydu. Ayrıca faal nüfusun yıllarca savaş alanlarına çekilmesi, vergi tahsilatında da zorluklar çıkartmış olmalıdır.

Savaşların devam etmesi sebebiyle 1687 yılı başında kapıkulunun birikmiş olan dört kıst (bir yıllık) maaşları verilemez duruma gelmişti. Bunun üzerine padişahın emriyle önce ilmiyye mensuplarından imdâdiyye istenmesi yoluna gidildi. Ancak ilmiyye mensupları bu teklifi hiç de makul ve hoş karşılamadılar. “*Verecek paralarının olmadığını söyledikleri gibi padişahın 40 yıldır hükümdarlık yaptığını, heva ve hevesinde olduğunu, parayı binalara harcadığını, bu günleri düşünerek tasarruf etmesi gerektiğini*” ifade ettiler. “*Kendilerinin fakir olduklarını İstanbul'da bir sürü hizmet ehli ribahorlar olduğunu ve parayı onlardan alması gerektiğini*” belirttiler. “*Şimdiye kadar ulemaya böyle bir teklifin yapılmadığını da*” söylediler.¹⁶

Buradaki ifadelerden daha önceki imdâdiyye uygulamalarının ulemaya yansıtılmadığını çıkartmak mümkündür. Diğer taraftan ulemanın fakir olduklarını beyan etmeleri ve bu parayı veremeyeceklerini söylemeleri buldukları maddi durumu da çarpıcı bir şekilde ortaya

⁹ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, C. IV, s. 1966

¹⁰ Tafsilat için bkz., Cezar, *age*, s. 2005-2038.

¹¹ *Age*, s. 2039-2043.

¹² Naima, Târih-i Gılmani'ye atfen bu konuda verdiği bilgiyi şu şekilde ifade eder: “*ol akd olunan meclis-i meşverette Enderun hazinesinden bir mikdar mal ve taşrada selâtin ve a'yan u erkân ve mütemevviller hallerine göre birer mikdar şey verilmek tedbir olunmuştu. Ve ol vechile herkesden imdâdiye nâmiyle birer mikdar mal cem edip lâkin cümlesi yüz bin guruşu tecâvüz etmemekle veziri-a'zam sefer-i hümâyün mühimmâtını kemâ-yenbağı görmek hizmetini ta'ahhüd edemeyip izhâr-ı acz etmişti...*” Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, Haz., Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, C. IV, s. 1696

¹³ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1994, C. I, s. 51-55.

¹⁴ İlber Ortaylı, “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları II*, 1981, s.200-201.

¹⁵ Mesela 1683'te 324.566.230 akçe olan merkezi hazinenin harcamaları yılsonunda 525.165.640 akçeye ve 1699'a doğru ise 1.211.379.266 akçeye kadar çıkmıştı. Halil Sahillioğlu, “1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Giderleri”, *VIII. Türk Tarih Kongresi II*, 1981, s. 1393.

¹⁶ “*vezir-i âzam arzıyla padişah hazretleri kaymakam paşaya hatt-ı hümâyün yazub müfti efendiden aşağı pâyyede olan müderrisine varınca ulemadan imdâdiyye akçe taleb buyurdular...*”, Nazire Karaçal Türkay, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca, 1106/1654-7 Şubat 1695*, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), 1992, C.2, s. 1058-1509.

koymaktadır. Ayrıca imdâdiye akçesi vermesi gereken kişilerin İstanbul'daki faizciler olması gerektiğini söylemeleri de manidardır.

Anlaşıldığı kadarıyla ulemanın bu tepkisinden sonra yeni bir hatt-ı hümayun yayınlanmış ve şehir halkının zenginleriyle iş sahiplerinden zorla para toplanması yoluna gidilmiştir.¹⁷ H. 1098 (1687) yılının ilk aylarına ait bilgi veren vakanüvis Raşid Efendi de tüm ülkeyi kapsayan, geniş kapsamlı bir “imdâd-ı seferiyye” uygulamasından söz eder. “Birkaç yıldan beri dört tarafta devam eden savaşların uzaması sebebiyle asker ve mühimmat tedariki için ne hazinedeki mevcut para ne de olağan gelirler (irâd-ı muayyen) bunları karşılamaya yetecek durumda değildir”. “Çaresiz kaldığımızı” ifade eden Raşid Efendi, ülkenin ileri gelen kişileri ve tüccarından “bir miktar akçe-i istikraz” alınmasına karar verildiğini belirtir.¹⁸ Raşid Efendi'nin ifade ettiği bu istikrazın 1687'de Trabzon'da da toplandığı tespit edilmiştir.

1.Trabzon'da 1687 İmdâdiye Uygulaması

Trabzon Şerhiye Sicilleri içerisinde 1855 numaralı defterde Trabzon'da toplanan imdâdiye ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Kayıtlarda 1687'deki sefer sebebiyle gerekli olan asker mühimmatı için kudret sahibi kişilerden on bin kuruş “istikraz” toplanmasına ferman olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Bu kayıta, istikrazın toplandığı mahalleler, kişiler ve müesseseler listeler halinde verilmiştir. Bir sonraki kayıta ise mahalle ve kişiler belirtilmeksizin bazı şahıslardan, Görelilerden 1150 kuruş ve nef-s-i şehirden 2248 kuruş toplandığı ifade edilmiştir. Bu paranın Yeni Cuma Mahallesi'nden Hüseyin oğlu Yazıcı Ahmet ve Trabzon Çavuşu Ahmet Ağa tarafından toplanıp kalede muhafaza edilmek üzere kale dizdarı Ali Ağa'ya teslim edildiği belirtilmiştir.²⁰ Burada fermana da belirtildiği üzere toplanacak olan para “istikraz” yani borç olarak ifade edilmiştir. Ancak bu istikrazın sonra geri ödenip ödenmediği veya başka vergilerle mahsup edilip edilmediği belirsizdir. Bu çalışmadaki amaç borçlanmanın akıbeti değil uygulamanın bir örneğini ortaya koymaktır.

İstikraz ile ilgili listeler aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir. Mahalle sırası sicil kaydında olduğu gibi verilmiştir.

Tablo 1: Mahâlle-i Ayasofya

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Koyuncu Bünyad	17
Koyuncu Ali oğlu Süleyman	14
Beşli Hüseyin	6
Bosfor Ahmed	7
Beşli Terzi Mahmud	8
Kazıcıoğlu Osman	35

¹⁷ “...ehl-i hudmet olup ve bâ-husus sükkân-ı şehirden mütemevvil olanların malların birer takrib ile cebren kalil ve kesir vüs'at-i hallerine göre buyrulduklar ile üzerlerine ta'yin olunan Bakı kulları ve Divan çavuşları köşe-be-köşe, mahalle-be-mahalle bulup, tahsil idüp, yük yük kaymakam paşa sarayına isal...”, Silahdar tarihi, c.2, s. 263.

¹⁸ “Birkaç seneden berü cevânib-i erba'ada seferlerin imtidâdı ve her tarafa ziyade asker tedârükü için mesârîfın izdiyâdı ile pey-ender-per bu denlü mühimmât-ı seferiyyeye sarf eylemeye ne mevcut hazîne kâfi ve ne irâd-ı mu'ayyen vâfi olmağın, nâçâr memalik-i mahrusada olan bi'l-cümle kasâbat u bilâdın a'yan ve tüccarından birer mikdar akçe istikraz olunmak üzere karar verdiler. İstanbul'dan bin beş yüz kise ve Bursa'dan iki yüz kise ve Mısır'dan üç yüz elli kise ve Bağdad ve Basra'dan yüz ellişer kise ve sair bilâddan dahi buna kıyâs ile ve vülât-ı elviye vü eyalet olan vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kiramın her birinden dahi birer mikdâr akçe-i imdâdiyye imdadına tahsil olunmak için evâmîr-i aliyye tahrîr ve taraf taraf mübâşirler ta'yin ü tesyîr olundu...”, Târih-i Râşid ve Zeyli, C. I, Haz., Abdülkadir Özcan vd., Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 297.

¹⁹ “İşbu bin doksan sekiz senesinde vaki sefer-i zafer-i asara ziyade asker tedârîki lazım olub asker-i mensurun mühimmatı için mahrûse-i Trabzonda zi-kudret ve kâr u kesb edenlerden on bin guruş istikrazı ferman olunmağla imtisâlü'l emri'l 'âli marî'l-nakd on bin kuruş a'yan ittîfakıyla mahruse-i merkumede zî kudret ve kâr u kesb edenlere tevzi' olunan defterdir ki zikrolunur.”, Trabzon Şerhiye Sicilleri, Defter No 1855, Varak 103/2.

²⁰ T.Ş.S., 1855, varak 104.

Topçu Ali Çelebi	8
Aydinoğlu Bektaş	32
Gada Hüseyin	8
Toplam:	135 kuruş

Tablo 2: Mahâlî-i Faroz

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Derviş Beşe	10
Tosun Mehmed	7
Çıkrıkçı Ömer	3
Toplam:	20 kuruş

Tablo 3: Mahâlî-i Eksotha

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Tavil Ömer Beşe	5
Süleyman Beşe	5
Küçük Osman	10
Abdülbaki	4
Berber Mahmud Çelebi	5
Azaklı İbrahim	7
Hacı Ahmed	20
Topçuoğlu Hacı Süleyman	20
Toplam:	76 kuruş

Tablo 4: Mahâlî-i İmâret

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Kazakoğlu Mustafa Çelebi	10
Şeytanoğlu Mustafa	5
Ahmed ser bölük	5
Hacı Mehmed İstanbulî	10
Mehmed Beşe Suğada	4
Hasan Beşe	4
Hasan Beşe (Diğer)	4
Eniştesi Hayrullah	4
Toplam:	46 kuruş

Tablo 5: Mahâlî-i Tekfur Çayırı

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Hacı İbrahim	4
Kâtip Çelebi	30
Hamamcı Ali Çelebi	8
Kazlızade Mustafa Çelebi	20
Şahinoğlu Ömer Çelebi	8
Şahin oğlu Ömer Çelebi	7
Lüleci oğlu Abdurrahman	10
Balıkçı Bostan	5
Çıkrıkçı Mehmed	6
Karakaş oğlu Ali Çelebi	6
Dilaver Beşe	15

İpekçi İsmail	5
Dellal Musa	5
Debbağ Musa	5
Hayreddin oğlu Mustafa	12
Şahin Küçük Mehmed Ağa	7
Bodur Musli	5
Toplam:	158 kuruş

Tablo 6: Mahâlle-i Bab-ı Zağnos

Borç Veren Kişi	Miktar(kuruş)
Hacı Derviş	250
Mühürdaroğlu Ahmed Çelebi	5
Hacı Rüstem	40
Yazıcı Hasan Efendi	6
Koca Ahmed Beşe	5
Kasap Ali	3
Toplam:	309 kuruş

Tablo 7: Mahâlle-i Mağara

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Abdurrahman Ağa	5
Hacı Musa	15
Toplam:	20 kuruş

Tablo 8: Mahâlle-i Molla Siyah

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Kabasakal-zâde Hasan Ağa	25
Odin-zâde Mehmed Beşe	50
Topaloğlu Mustafa Çelebi	40
Sacayağı Hüseyin beşe	15
Kalyonoğlu Hasan Çelebi	7
Hüseyin Çelebi tâbi Çavuş	50
Hasan Reis tâbi Çavuş	6
Yarım Bıyıkzâdeler	350
Hacı Ali oğlu Mehmed	23
Bakkal Süleyman	6
Hacı Rüstemoğlu Ahmet	10
Bıçakoğlu Mehmed	12
Molla İbrâhim Efendi	15
Mumcu Osman Beşe	20
London oğlunun Yusuf	5
Serhoş Ömer	10
Ramazan Beşe tâbi çarşı	6
Bekir Beşe	6
Yekpareoğlu	6
Beşir	5
Kara Fergan	10
Bülentoğlu	3
Toplam:	680 kuruş

Tablo 9: Mahâlî-i Hoca Halil

Borç Veren Kişi	Miktar(kuruş)
Bekâr Ali Beşe	50
Süleyman Ağa	15
Midillizâde Hacı Mehmed	50
Terzi Recep	6
Hüseyin Çavuşzâde Hasan Ağa	5
Ali beşe	25
Cortolosoğlu Hüseyin beşe	12
Hasanoğulları	15
Afyonzâde İbrâhim Çavuş	750
Hacı Ahmed	15
Mukaddema 500 guruş sonra 250 guruş 750 guruş İbrahim Çavuş İmdâdiyyesi	
Toplam:	943 kuruş

Tablo 10: Mahâlî-i Bâb-ı Pazar

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Naib oğlu	15
Hacı Ahmed İstanbul'da	15
Mahmud Beşe	4
Mahyacı Hacı Alioğlu İsmâil	45
Üstübü oğlu Ali Ağa	50
Sinanoğlu Hacı Mehmed Reis	30
Hallacoğlu Mehmed	20
Hacı Veli oğlu Halil Çelebi	65
Hacı Osman oğlu İsmâil	30
Hacı Şaban	45
İbrahim Çavuş maa Ahmed Ağa	100
Hacı Murad	8
Kara Hasan Beşe	5
Molla Murteza	15
Balıkçı oğlu Süleyman	5
Kör Mustafa damadı	10
Zenne? Hasan	5
Köse oğlu İshâk	5
Hacı Veli	5
Kör Mustafa	3
Etmekci İbrahim	8
İshâk Ağa	7
Ali ser Bölük	2
Toplam:	497 kuruş

Tablo 11: Mahâlî-i Debbaghâne

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Bünyad Ağa	100 ²¹
Kâşif-zâde Ahmed Ağa	7
Çarık oğlu Hacı Ömer	50

²¹ Bünyad Ağa'dan tekrar 100 kuruş daha alındığı ifade edilmektedir. Ancak bu miktar toplama eklenmemiştir.

Hacı İsmâil	25
Berber Çavuşzâdeler	25
Ramazan Beşe	16
Hacı Selim	12
Mazlum Mehmed	15
Beyzâde Hacı Mustafa	15
Derviş İbrâhim	3
Semerci Hasan	30
Keşiş oğlu Yusuf	8
Haydar oğlu Mehmed ulak	5
Karlıklı Mehmed Beşe	15
... Ahmed	6
Yakıcı Hüseyin Beşe	5
Mehmed Reis	7
Korsak Mehmed Beşe	4
Toplam:	348 kuruş

Tablo 12: Mahâlî-i Yenicuma

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Hacı Hâlil	40
El-Hac Abdalbâki	50
Birâderi İbrâhim	20
Hacı Mustafa Çelebi	30
Küçük Osman	10
Çırağoğlu Mustafa	7
Kuloğlu Mehmed Beşe	60
Hüseyin Ağa karındaşı Ahmed Ağa	50
Cezayirli Ali	15
Kasap Seferin Kölesi	7
Deli Osman oğlu Mustafa	8
Debbağ Hacı Ahmed	5
Kanbur Debbağ	10
Toplam:	312 kuruş

Tablo 13: Mahâlî-i Boztepe

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Gazzaz oğlu Hacı İbrâhim	30
Seydi Çelebi	80
Kaplan Süleyman oğlu	80
Hacı Süleyman oğulları	40
Solaklı oğlu Ka'bede	7
Debbağ Hacı Musli	5
Karamanlı oğlu Hacı Hamza	10
Kasap Mahmud	8
Toplam:	260 kuruş

Tablo 14: Mahâlî-i Manastr

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Hacı Osman	500

Kayıkçı Sinan	5
Altıntop oğlu Osman Beşe	5
Arslan oğlu Mustafa Beşe	5
Toplam:	515 kuruş

Tablo 15: Mahâlî-i İskender Paşa

Borç Veren Kişi	Miktar (kuruş)
Çilingir oğlu Hacı Mahmud	25
Hacı Osman	15
Kuzu Ahmed Çelebi	20
Hacı Hasan	5
Abacı Hasan Beşe	30
Kazgancı Abdalbâki	12
Terzi Hüseyin	20
Ömer	20
Hacı Seydi	35
Eyyüp Beşe	5
Çakal Şâhin	6
Terzi Ahmed	10
Karındaşı Hacı Ali	15
Toplam:	218 kuruş

Tablo 16: Mahâlî-i Çarşı

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Çulhacı Hasan	150
Beyzâde oğlu Osman Beşe	5
Hacı Hamza (fevt der Bağdad)	75
Abbas Ağa	12
Hacı Ömer	10
Bakkal Mehmed Beşe	25
Yoroslu Hacı Mustafa	30
Rüstem Çelebioğulları	53
Hamamcı Hacı Mehmed	13
Hacı Hasan karındaşı Mehmed	20
Sinan Beşe oğlu Ömer	52
Süleyman oğlu Hacı Ali	110
Seydi Çelebi Dilâver	10
Hacı Hasan'ın Hacı Ahmet'i	15
Hacı Hasan oğlu Hüseyin Çelebi	5
Attar Hacı Hüseyin	10
Hacı Selim	30
Şehsuvâr oğlu Süleyman Çelebi	5
Çörekçi Ahmed	15
Kel İbrâhim	12
Sandıkçı Fazlı	5
Kel Hasan	50
Hacı Ramazan	15
Hacı Mustafa Hafız	5
Değirmenci oğlu Mustafa	5
İbrâhim Çavuşzâde	5

Toplam:	742 kuruş
----------------	------------------

Tablo 17: Mahâlî-i Kindinar

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Hacı Mustafa tâbi Çavuş	5
Hallac oğlu Hüseyin	5
Toplam:	10 kuruş

Tablo 18: Mahâlî-i Muhiddin

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Çilingir Ahmed	10
Çalık Selim	220
Üveys oğlu Hasan Çelebi	25
Debbağ Osman	5
Hacı Mahmudzâdeler İshâk ve İsmâil	10
Tarakçı oğlu Mustafa Beşe	50
Sarı Ahmed	20
Mezbur Çalık Selim'in 220 kuruş İmdâdiyesi medyunu (borçlusu) olan Mayerlizâde Hasan Ağa'nın emriyle Âyan-ı Vilayet muhızrlarından Solak oğlu Hasan Çelebi'ye eda eylediği kayd-ı şüd	
Toplam:	340²² kuruş

Tablo 19: Mahâlî-i Amasya

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Koca Ağa	250+250
Murad Hanzâde	250
Laçın oğlu	7
Oflu Mehmed	8
Hasekizade Mustafa Ağa	10+20
Süleyman tâbi Koca Ağa	8
Polat Çavuş-zâde	20
Toplam:	823 kuruş

Tablo 20: Mahâlî-i Eski Saray

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Kabak Mehmed Çelebi	20
Ali Çelebi	13
Hoca Ali oğlu Hacı Mehmed	7
Toplam:	40 kuruş

Tablo 21: Mahâlî-i Câmî-i Kebir

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Bakkal Mustafa	6
Tavil Hacı Ali	200
Mehmed Beşe	15
Korkut oğlu	25
Toplam:	246 kuruş

²² Toplam miktar yazılmamıştır. Kişilerden alınan borçlar tarafımızca toplanarak yazılmıştır.

Tablo 22: Mahâlî-i Şirin Hâtun

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Kâşifzâde Mahmud Ağa	115
Defter Kethüdâsı	50
Odabaşı Mustafa Ağa	5
Terzi Şâban	5
Süleyman Çelebi	5
Attar Hüseyin Çelebi	7
Kazgancı Bestan	6
Hacı Osmanzâde	6
Toplam:	199 kuruş

Tablo 23: Mahâlî-i Sultan Alaaddin

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Osman Ağazâde Ahmed Ağa	130
Abdurrahman Beşe	12
Yakup Çelebi tâbi-i İshak Bey	4
Tokuzlu oğlu Hamza Beşe	30
Ali Çelebi tâbi-i Çavuş	3
Sipahizade Osman Ağa	350
Toplam:	529²³ kuruş

Tablo 24: Mahâlî-i Kıssahan

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Murteza Bey	35
Oğulluk Ahmed Beşe	10
Toplam:	45 kuruş

Tablo 25: Mahalle-i Kal'a

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Kara Osmanzade Hüseyin Ağa	40
Ziganalı oğlu Ömer Çelebi	7
Nalbant Yusuf	3
Terzi Hacı Osman	3
Sefer oğlu İbrahim	6
Biraderi	8
Toplam:	67 kuruş

Tablo 26: Mahâlî-i Saçlı

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Mehmed Çelebi Kethüdâ-yı Beşlüyan	5
Yayla oğlu Ahmed Çavuş	60
Latif oğlu	6
Bakkal Selim Beşe	3
Zirço Yusuf	10
Ömer Göleli	3
Minkari Mehmed Çelebi	5
Tütüncü oğlu	1
Yusuf Ağa tâbi İshâk Bey	5

²³ Toplam miktar yazılmamıştır. Kişilerden alınan borçlar tarafımızca toplanarak yazılmıştır.

Kurt Beşe tâbi İshâk Bey	5
Cafer Ağa tâbi Rüstem	5
Küçük Hüseyin	3
Mustafa	2
Toplam:	113 kuruş

Tablo 27: Der Beyan-ı Hamamân

Borç veren	Miktar (kuruş)
Hân-ı İncekara	5
Hamâm-ı İmâret	6
Hamâm-ı Hisâr-ı süflî	4
Çifte Hamam	8
Hamâm-ı Çarşı maa Han	15
Hamâm-ı Kal'a	4
Köhne Hamam	2
Toplam:	44 kuruş

Tablo 28: Mahalle Belirtilmeksizin Toplanan İmdâdiyye

Borç Veren	Miktar (kuruş)
Mütevelli-i İmâret Abdullah Ağa	50
Mütesellim Hasan Ağa	100
Çavuş Ahmed Ağa	100
İkiz Hasan Ağa	60
Karındaşı Hacı Ahmed	250
Karındaşı Ali Ağa	20
Çorvacı İsmâil Ağa	50
Kodalak Ahmed	30
Yomralı Kel Hüseyin	25
Yayla Beşe	300
Karazâde Mehmet	25
Sipahi oğlu Hacı Ali	20
Horos oğlu Ali Çelebi	150
Çavuş	200
Görelili Lakod Ahmed	80
Çavuşlu Osman Çelebi	25
Tatar oğlu Hacı Hüseyin	100
Kaya Beşe	70
Terzi oğlu Hasan beşe	35
Toplam:	1180²⁴(kuruş)

Tablo 29: Nahiye ve Kazalardan Toplanan İmdâdiyye

Nahiye ve Kazalar	Miktar (kuruş)
Yomra Nahiyesi	540, teslim: 170 ²⁵
Maçuka Kazası	355
Yoros Nahiyesi	1000, teslim: 500 ²⁶
Akçaabat Nahiyesi	1300

²⁴ Kayıta yekün kısmında 1180 kuruş yazılmakla birlikte kişilerden alınan imdâdiyye miktarı tek tek toplandığında 1870 kuruş çıkmaktadır.

²⁵ Yomra nahiyesi için 540 kuruş yazılmakla birlikte 170 kuruşun teslim edildiği anlaşılmaktadır.

²⁶ Yoros nahiyesi için 1000 kuruş yazılmakla birlikte 500 kuruşun teslim edildiği anlaşılmaktadır.

2. Trabzon'da İmdâdiyye Uygulamasıyla İlgili Değerlendirmeler

1687'deki uygulamada Trabzon'da yirmi yedi mahalle, üç nahiye ve bir kazadan İmdâdiyye toplandığı görülmektedir. Bu tarihlerde Trabzon'un kaç mahallesi olduğu meselesi biraz karışıktır. Trabzon'un nüfusu ve mahalleleri ile ilgili olarak yapılan bazı çalışmalarda birtakım bilgilere rastlamak mümkündür. Araştırmacılar tahrir defterleri, avarız ve cizye kayıtları ile şer'îye sicillerini inceleyerek bazı çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalardan birisinde Kenan İnan, Trabzon için 17. yüzyılın ortalarına dair topluca bir mahalle listesi vermiştir.²⁷ Yine 17. yüzyılın ortaları ile ilgili olarak Hanefi Bostan, avarız ve cizye kayıtlarından yola çıkarak 1862 numaralı Trabzon şer'îye sicilini de kullanarak bu yüzyılın sonuna ait bir mahalle listesi vermektedir.²⁸ Bu mahalle listelerinde birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Mahalle olarak kaydedilen birimlerin bir kısmının sonraki dönemlerde görülmeysi veya bu listelerde olmayıp şer'îye sicillerinde rastlanan başka mahalle isimlerinin de olması meseleye farklı bakış açıları da ortaya çıkarmıştır. Bazı mahallelerin bir mahallenin alt birimi, sokağı olabileceği hususunda bazı görüşleri de beraberinde getirmiştir.²⁹ Mahalle, mahallenin alt birimi veya sokak kavramları ile ilgili gelişim ve değişimin zaman zaman kendisini gösterdiğini söylemek mümkündür. Birleşen mahalle veya idari birimler olduğu gibi bir diğerinden ayrılarak müstakil bir hüviyet kazanan mahalleler de vardır. Hatta zamanla köy mahalle ve benzeri alanların bağlı bulunduğu üst birimlerde dahi değişiklik olabiliyordu.

Trabzon'daki imdâdiyye uygulamasına bakıldığı zaman bu tarihlerde mevcut tüm mahallelerden bu verginin alınmadığı anlaşılmaktadır. Tabi bu istikraz için kudret sahibi kişilerin işaret edilmiş olması bunda en büyük etken olarak düşünülmektedir. Ancak yukarıda Trabzon mahalleleri ile ilgili verilen bilgilerde bu tarihlerde altmışa yakın mahalle veya daha küçük yerleşimler olduğu dikkate alınır ve yirmi yedi mahalleden vergi toplandığı düşünülürse bazı mahallelerin belki de vergiden muaf olduğu akla gelebilir. Ancak bu vergiden muaf olduklarına dair bir veriye de ulaşamamıştır. Burada istikrazın alınması için temel şartın hali vakti yerinde olan kudret sahibi kişilerin olması ön plana çıkmaktadır. Bu tarihte bu mahallelerde istikrazı verebilecek kudret sahibi kişilerin olmaması muhtemeldir.

Kayıtlara bakıldığı zaman bulunduğu mahalle belirtilerek 250 kişiden 7681 kuruş, bulunduğu mahalle belirtilmeksizin 19 kişiden 1180 kuruş; toplamda 269 kişiden 8871 kuruş istikraz toplandığı görülmektedir. İmdâdiyye uygulamasında mahalle bazında bir değerlendirme yapıldığında en fazla istikrazın 943 kuruşla Hoca Halil Mahallesi'nden, en düşük istikrazın 10 kuruşla Kindinar Mahallesi'nden alındığı görülmektedir. En fazla istikrazı veren kişinin ise 750 kuruşla Hoca Halil Mahallesi'nden Afyonzade İbrahim Çavuş olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı toplumunun iki ana zümresi olan askerî ve reaya grupları açısından değerlendirildiğinde ise 111 kişinin askerî,³⁰ 158 kişinin reaya zümresinden olduğu anlaşılmaktadır. Askerî zümre mensubu sayısı reaya zümresine göre daha az olmakla birlikte askerî zümreden 4457 kuruş, reaya zümresinden ise 4414 kuruş istikraz alındığı görülmektedir. Bu durum nispeten askerî zümrede bu istikrazı verebilecek kudret sahibi kişilerin daha fazla olduğu ihtimalini çağrıştırmaktadır. Reaya zümresine bakıldığı zaman birçok meslek grubuna dâhil kişilerin olduğu görülmektedir.³¹

²⁷ Kenan İnan, "Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından" *On Yedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları*, Trabzon 2013, s. 39-40.

²⁸ Hanefi Bostan, "XVII. Yüzyılda Trabzon Şehri", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, (ed. Şenol Saylan-Betül Saylan), Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 672-673.

²⁹ Trabzon'un mahalleleri ile ilgili olarak Trabzon'un fethinden 19. Yüzyıla kadar kronolojik bir takip, ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Turan Açık, "Fetihten 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Şehri'nin Mahalleleri", *History Studies*, Aralık 2017, S.5, C. 9, s.25-56.

³⁰ Askerî zümrede genellikle Ağa, Efendi, Çelebi, Beşe, Çavuş, Ser Bölük, Beşli unvanları görülmektedir.

³¹ Reaya zümresinde bir meslek adına rastlananlar; Terzi (6 kişi), Debbağ (5 kişi), Bakkal (4 kişi), Attar (2 kişi), Kazancı (2 kişi), Kasap (2 kişi), Balıkçı (2 kişi), Çıkrıkçı (2 kişi), Koyuncu (2 kişi) ve diğerleri birer kişi olmak üzere, Berber,

İstikraz alınanlara bakıldığında sadece şahıslardan değil işletmelerden de alındığı görülmektedir. Bu işletmeler içinde sadece hamamların olduğu göze çarpmaktadır. Yedi tane hamamdan 44 kuruş istikraz toplandığı en fazla ise Çarşı Mahallesi'ndeki hamamdan 15 kuruş alındığı görülmektedir. Buradaki hamamın yanında bir hanın mevcut olması diğerlerine göre daha fazla istikraz alınmasına sebep olmuş olabilir. Ancak hamamlardan alınan imdâdiyyelerin şahıslardan toplananlarla bir kıyaslaması yapıldığı takdirde düşük olduğunu söylemek mümkündür. Herhangi bir meslek grubuna dâhil olmadığı görülen bir reayadan alınan imdâdiyye kadar istikraz verdikleri göz önünde tutulursa hamamların bu dönemde gelirlerinin düşük olduğu ihtimali ön plana çıkmaktadır.

Trabzon'daki bazı nahiye ve kazalardan da imdâdiyye toplandığı görülmektedir. Yomra nahiyesinden 170, Maçuka kazasından 355, Yoros nahiyesinden 500, Akçaabat nahiyesinden 1300 kuruş toplandığı anlaşılmaktadır. Burada sadece toplanması gereken ve toplanan miktarlar belirtilmiş ayrıntılı liste verilmemiştir. Bunlarla birlikte Göreleliler'den 1150 kuruş, nefsi-i şehirden de 2248 kuruş alındığı ifade edilmektedir. Ancak burada kimden ne kadar alındığına dair ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla askerî veya reaya zümreleri ile mesleki açıdan bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Bütün bunlar dikkate alındığında 1687'de Trabzon'dan 14.594 kuruş imdâdiyye toplandığı anlaşılmaktadır. Bu toplanan miktarın fermanında geçen 10.000 kuruş hedefini geçtiği görülmektedir. Bir kayıta toplanan paradan bazı kişilere ödeme yapıldığı ifade edilmektedir. Mütesellim Lütfullah Ağanın Yazıcı Ahmet Çelebi eliyle tahsil ettiği meblağdan dört yüz kuruş, Abdulkadir Ağaya dört yüz kuruş ve Ömer Ağanın adamı Hacı Bektaş'a yirmi kuruş ve yine merhum Abdulkadir Ağanın kendine yüz kuruş verildiği belirtilmiştir.³² Bu paranın imdâdiyyeyi tahsil eden kişilere ücret olarak verilmesi muhtemeldir. 920 kuruşun bahsi geçen kişilere verildiği dikkate alınırsa 13.674 kuruş kaldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

İmdâdiyyeler, Osmanlı maliyesinde hazine giderlerinin olağan gelirle karşılanamadığı ve nakit paraya acil ihtiyaç duyulduğu durumlarda başvuru finansman yollarından birisidir. Başlangıçta savaş masrafları ve acil nakit ihtiyacı gibi olağan üstü durumlarda başvuru imdâdiyyeler 18. yüzyılın sonlarına doğru olağan bir vergi olarak örfi vergiler içerisinde yerini almıştır. Uygulamalarda istikraz yani borçlanma olarak ifade edilmesine rağmen zaman zaman zora başvurulması ve sonradan bu istikrazların geri ödenip ödenmediğinin bilinmemesi kavramla ilgili bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Kimlerden neye göre, ne kadar ve nasıl toplanacağı hususu zaman zaman tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kaynaklara göre 1656'da varlık sahibi zenginlerden imdâdiyye talep edilmiştir. Daha sonra 1687'de ulemeden talep edilmiş, veremeyeceklerini beyan etmeleri üzerine bu uygulamadan muaf tutuldukları görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında imdâdiyye tüm toplumu kapsayan genel bir uygulama değildir. Varlık ve kudret sahibi olanlardan durumuna göre talep edildiğini, mali güçsüzlüğünü beyan eden ve kanıtlayanlardan alınmadığını söylemek mümkündür. İstikraz alınırken toplumsal statü bakımından herhangi bir ayrıma gidilmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı toplum yapısının iki ana zümresi olan askerî ve reaya zümrelerinden istikrazın toplandığı görülmektedir. İmdâdiyyelerin toplanması hususunda zaman zaman sıkıntıların yaşandığı, İstanbul'da çeşitli kişilere havale edildiği ve bazı haksızlıkların yapıldığı anlaşılmaktadır.

Trabzon'daki uygulamaya bakıldığında 1687'de gönderilen fermanında da ifade edildiği üzere, sefer sebebiyle gerekli asker mühimmatı için kudret sahibi olanlardan 10.000 kuruş istikraz

Hamamcı, İpekçi, Dellal, Mumcu, Mahyacı, Etmekçi, Semerci, Yakıncı, Kayıkçı, Abacı, Çulhacı, Çörekçi, Sandıkçı, Çilingir ve Nalbant'dır. Reaya grubundaki diğer kişilerin meslek durumu ifade edilmemiştir. Birçoğunda çeşitli lakaplar vardır.

³² T.Ş.S., 1855, varak 104/3.

toplanmasının talep edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Trabzon'da yirmi yedi mahalle, üç nahiye ve bir kazadan 14.594 kuruş imdâdiyye toplandığı tespit edilmiştir. Bu miktara Görelelilerden toplanan 1150 kuruş ile nefis-i şehirden toplandığı ifade edilen 2248 kuruş da dâhildir. Toplanan imdâdiyyelerle ilgili mahalle ve kişi listeleri verilmiştir. Bu listelerden istikrazı verenlerin toplumsal ve mesleki olarak hangi zümrelere dâhil olduğuyla ilgili nispeten değerlendirme yapmak mümkün olmaktadır. Tabi bu değerlendirmeler ayrıntılı listelerin verildiği mahallelerle ilgilidir. Kaza, nahiye, Görele ve nefis-i şehirden toplananlarla ilgili ayrıntılı bilgi verilmediği için onların zümre ve statüleriyle ilgili değerlendirmeler yapmak mümkün olmamıştır. Verilen listelerdekiler dikkate alındığında askerî ve reaya zümrelerinden ayırım yapılmaksızın hali vakti yerinde olanlardan imdâdiyye toplandığı görülmektedir. Yine mesleki anlamda birçok meslek grubundan toplandığı görülmüş ve değerlendirme kısmında belirtilmiştir. Genel uygulamalarda olduğu gibi Trabzon'da da bu paraların hangi kıstaslara göre kimlerden gelir ölçülerinin neye göre belirlenip ödeme miktarının nasıl tespit edildiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Diğer taraftan kişilerin ödemede bir güçlük çıkarıp çıkarmadıkları, paraların cebren toplanıp toplanmadığı hususu da belirlenememiştir. İmdâdiyyeyi toplayan kişilere bir ücret ödendiği ve paranın Trabzon kalesinde muhafaza edilmek üzere kale dizdarına teslim edildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Trabzon Şeriye Sicilleri (T.Ş.S.) Defter No: 1855

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

- AÇIK, Turan, “Fetihten 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Şehri'nin Mahalleleri”, *History Studies*, S.5, C. 9, Aralık 2017, s.25-56.
- BOSTAN, Hanefi, “XVII. Yüzyılda Trabzon Şehri”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, (ed. Şenol Saylan-Betül Saylan), Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 661-686.
- CEZAR, Yavuz, “Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki “İmdadiyye” Uygulamaları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2011, s. 69-102.
- CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. IV., Ankara 2011.
- DEĞER, Alper, ANBAR, Adem, “Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar”, *Maliye Finans Yazıları*, S.87, İstanbul 2010, s. 27-49.
- GÖKBUNAR, Ali Rıza, “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İİBF*, C.14, S.1, Manisa 2007, s.1-24.
- İHSANOĞLU Ekmeleddin, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, C. I, İstanbul 1994.
- İNAN, Kenan, “Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından” *On Yedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2013.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2019.
- NA'İMA MUSTAFA EFENDİ, *Târih-i Na'imâ*, Haz., Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, C. IV, Ankara 2007.
- ORTAYLI, İlber, İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine, *Osmanlı Araştırmaları II*, C. 2, İstanbul 1981, s.195-202.
- Târih-i Râşid ve Zeyli*, Haz., Abdülkadir Özcan ve dğ., Klasik Yayınları, C.I, İstanbul 2013.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Sıvış Yılı Buhranları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXVII (1969), s.75-111.
- _____, “1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Giderleri”, *VIII. Türk Tarih Kongresi II*, Ankara 1981, s. 1389-1406.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “İmdâdiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 221-222.
- _____, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.
- TÜRKAY KARAÇAL, Nazire, “Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca, 1106/1654-7 Şubat 1695, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, C.2, 1992.
- ULAŞ, Tayfun, “Osmanlı Maliyesinde İmdâdiyye Vergilerinin Ortaya Çıkışı”, *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 57-72.

Summary

With the conquest policy and expansion strategy it followed from its establishment until the end of the 16th century, the Ottoman Empire carried its power to a dominant point on the intersection and transition route of Asia-Europe and Africa. In this process, dominance was achieved in Anatolia, the Balkans and the Black Sea, and important ports in Syria, Egypt, the north of Africa and the Mediterranean were taken under control.

Thus, the Ottoman Empire had a say in the trade in the north-south and east-west axis in the center of gravity of the old world in the geography where three continents intersect. It is known that the advantages provided by all these developments and the taxes collected from large lands brought significant revenues. In this context, it is the general acceptance of historians that the people lived in prosperity until the end of the 16th century, except during the limited periods of political and economic crisis, and that the income-expenditure balance of the Ottoman treasury was preserved without any significant deficit. Sharia (Şer'i) and customary (örfi) taxes collected from the people were collected in a certain order and transferred to the treasury, and stable fiscal policies were carried out. Although it was interrupted from time to time, the incomes brought by the policy of continuous conquest contributed positively to the continuation of political and economic stability. However, after the last quarter of the 16th century, political, military and economic changes and some developments in the world began to negatively affect the Ottoman Empire in many areas. Especially towards the end of the century, the cost of the Ottoman-Persian and Ottoman-Austrian wars, which lasted for about 30 years, shook the Ottoman treasury. The balance between economic resources and military expenditures deteriorated and the social structure began to be affected by this.

The spread of firearms and the need for soldiers to use them, as well as the need for cash of the state, caused a change and dissolution in the manorial (*timar*) system on which the classical Ottoman military and land order was based. This situation made it difficult for the central government to control tax revenues and local elements came to the fore in tax collection. The military and economic developments in the Western world, the discovery of new routes and the change in the transit trade system, in addition to the problems caused by population growth and high inflation economically put the Ottoman Empire in a more difficult situation.

The strengthening of the notables (*ayan*), the beginning of migration from rural areas to cities, and the increase in banditry movements inevitably brought along new developments in the Ottoman land and tax system. Chronic budget deficits emerged as of the second half of the 17th century, when the prudence of incompetent and short-sighted administrators were added to problems such as bribery and corruption that were experienced from time to time in central and local administrations. Thereupon, the state tried various ways to close the budget deficits and to meet the increasing war costs. One of them was the *imdâdiyyes* (emergency taxes), which were especially collected to meet war expenses.

In the 17th century, *imdâdiyyes*, which had the appearance of a compulsory tax to meet campaign expenses and urgent cash needs, are also referred to as "*ala tarikü'l-karz*" and "*bervech istikraz*". Applications under the names of "*sefer akçesi*", "*iane akçesi*", "*sefer istikrâzi*" in Ottoman finance also show the same characteristics as *imdâdiyyes*. Therefore, it is possible to say that the state demanded the money it needed under various names. In the 17th century *imdâdiyye* practices, the prominent people of the state, wealthy people of the city, governors, excess income of various large foundations were made use of and even half of the income of the palace women was demanded. In this context, the *imdâdiyye* application applied to cover the expenses of the Cretan War, which was continuing in 1656, is a remarkable example. The sources of the period mention that it was decided to transfer some goods from the Enderun treasury and to collect help from wealthy people in the provinces, an amount not exceeding one hundred thousand *kurush* (*kuruş*).

It is understood that during the second half of the 17th century, *imdâdiyye* applications came to the fore at intervals in order to meet the heavy costs of the wars. In the sources, it is stated that the treasury and ordinary incomes were not enough for the supply of soldiers and ammunition and that the situation was desperate, and it was also stated that it was on the agenda to receive some loan funds from the prominent people of the country. In this context, in 1687, collecting *imdâdiyye* throughout the country was decided and it has been determined that this *imdâdiyye* was also applied in Trabzon.

There is information on the collection of *istikraz* (loans) in the 103rd and 104th pages of the book No. 1855 in the Trabzon Court Records. In these records, it is stated that prominent people were asked to give an *istikraz* of ten thousand *kurush* for the military ammunition required for the campaign in 1687. Accordingly, the neighborhoods, individuals and institutions from where the *istikraz* was collected are listed in the records. In this context, it was determined that 14.594 *kurush* were collected from 27 neighborhoods, 3 sub-districts and 1 district in Trabzon. Considering that there were

nearly 60 neighborhoods and settlements in Trabzon during this period, it is understood that *istikraz* was not collected from all existing neighborhoods. This distinction is thought to be related to income levels. 7681 kuruş from 250 people whose neighborhoods were specified in the records, 1180 kuruş from 19 people whose neighborhoods were not specified, 8871 kuruş were collected from 269 people in total. When this situation is evaluated in terms of the two main groups of the Ottoman society, the military and the reaya (*civilian*) groups, it is seen that 111 people were from the military and 148 were from the reaya group.

Although it is seen that there is no distinction between military and reaya groups in the collection of *istikraz* and although the population of the military group is less, it has been determined that 4457 kuruş were collected from this group and 4414 kuruş from the reaya group. This situation brings to mind the possibility that there were more people who have the power to give *istikraz* in the military group. In terms of profession, it is understood that *istikraz* was taken from many occupational groups. In the records, it is stated that the collected *istikraz* was handed over to the Trabzon castle director for preservation. As in the rest of the country, there is no information about according to which criteria and from whom the loan is taken, how income and the payment amount is determined in Trabzon as well.

